

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.

INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XVI—XVII

BELGRADE
1985—1986

<http://www.balcanica.rs>

задирала у суштину појединих питања и за њих налазила убедљиве одговоре. Она је такође стрпљивим критичким проверавањем и преиспитивањем наталожене резултата досадашњих истра-

живања долазила до нових сазнања и нових закључака, који су од значаја за даљи развој научне мисли у историји наше уметности и културе.

Верена Хан

СЛОВЕНСКО ПАГАНСТВО

Б. А. Рыбаков, *Язычество древних славян*, АН СССР, Отделение истории. Институт археологии, Издательство „Наука“, Москва, 1981, 608 стр.

Академик Борис А. Рыбаков (1908) један је од водећих совјетских археолога. Поред научног рада којим се бави низ година, он је и руководиоца Института археологије АН СССР и секретар је Одељења историјских наука АН СССР. За свој рад совјетска држава га је наградила највишим наградама. Он је аутор више књига из области археологије и историје културе источних Словена: *Занатство Старе Русије* (1948), *Стара Русија. Предања. Епика. Летописи* (1963), *Руски датирани натписи XI—XIV века* (1964), *Први векови руске историје* (1964), *Слово о полку Игореву и његови савременици* (1971), *Руски летописци и аутор „Слова о полку Игореву“* (1972), *Руске карте Мошкве XV — почетка XVI века* (1974), *Паганство Старих Словена* (1981), *Из историје и културе Старе Русије* (1984).

Књига Б. А. Рыбакова *Паганство Старих Словена* заслужује посебну пажњу из више разлога: 1) то је обимно дело (608 страна) које представља збирни резултат његових дугогодишњих истраживања древне словенске културе; 2) ово је једна од ретких књига (ако не и једина такве врсте) која словенску културу почиње да прати од почетка људске културе, тј. од далеког палеолита; 3) као грађа за реконструкцију паганства коришћени су археолошки, историјски и делом етнографски и фолклорни подаци, па је овим његово дело у области компетенције више научних дисци-

плина; 4) ова књига се јавља у време појачаног интересовања за почетке словенске културе а посебно за истраживање словенске митологије, док та интересовања не прати много нових истраживачких студија, итд.

Није тешко наслутити какви високи захтеви постоје да се аргументовано напише књига с овом проблематиком, а да се не склизне у произвољност и домишљање.

Борис А. Рыбаков је своју књигу поделено у три дела, а сваки део састоји се из више тема (глава). Структура књиге је следећа:

Предговор,

I Дубоки корени:

периодизација словенског паганства; дубина сећања; камени век. Одјек веровања ловаца; златни век неолита (стари земљорадници);

II Стари Словени:

извори словенске културе; земљораднички култови Прасловена;

III Извори словенске митологије:

рабање богиња и богова; Род и Рожаница; руски вез и митологија; митови, предања, бајке,

Закључак.

У предговору *Паганству* Борис А. Рыбаков даје кратак преглед досадашњих истраживања словенске митологије. Тај преглед је сведен на неколико аутора и углавном је то старија литература, превасходно руска. Савремени руски аутори који изучавају сло-

венску митологију са позиција лингвистике, етнолингвистике и семиотике у овом прегледу се не помињу, док се у књизи, по појединим питањима, исказује не-слагање са њиховим ставовима. Југословенске ауторе, с изнимком неколико археолошких чланака који се наводе у књизи, Рибакoв такође не спомиње. Вероватно би књига имала већу тежину да се аутор више ослањао на поједина истраживања других аутора а која се тичу индоевропске и словенске митологије. Овако, почевши од уводног слова па преко литературе, затим археолошке и етнографске грађе, књига добија националну боју.

Периодизацију словенског паганства Рибакoв мање-више своди на схему која је позната из списка под именом „Реч о идолима“:

1. Култ вампира и русалки (првобитни анимизам — појављује се у палеолиту и мезолиту).
2. Култ Рода (божанство Васељене и целе природе као и плодности — близак култ Озириса, везује се за гвоздено доба),
3. Култ Перуна (као покровитеља војно-кнежевских кругова Кијевске Русије),
4. Прихватање хришћанства.

Ову схему Рибакoв допуњује разматрањем списка словенских богова познатих из летописа и на основу фолклорне грађе.

Појам вампира би ипак требало везивати за представу о *загробном свету*, па, у жижи интересовања требало би да буде схватање загробног света и реконструкција представе о Владаноу тог света. Вампир је део регулативе на релацији овај-онај свет, тј. ако човек не поштује одређено социјално понашање, а то може да се односи и на колектив, ризикује да постане вампир и да буде лишен вечитог боравка са својима на оном свету и да буде осуђен на стално лутање између овог и оног света. У исто време колектив је стално изложен опасностима од стране вампира, што је јак елемент за поштовање од-

ребене регулативе. Раним облицима религије код Руса се успешно бавио Золоторјов. Резултате његових истраживања Рибакoв не спомиње.

Чини ми се да је развитак религијско-митолошких облика далеко друкчији од оног што даје спис „Реч о идолима“, и да то није поуздана основа за научну реконструкцију паганства.

Доста простора Рибакoв даје народним бајањима као извору за реконструкцију паганства. Чињеница је да су бајања врло архаични материјал, али не толико архаичан као што се овде приказује. Поред тога, овде се наводе само источнословенски примери, који су врло канонизовани и битно се разликују од јужнословенских и западословенских примера. Изузев списка мотива, готово је немогуће говорити о лику прасловенских бајања, а камоли на овај начин представљати још старије стање.

Када се чита *Паганство*, има се утисак да се култура развија линеарно, и да се може лако доћи на почетак ако се пође отпозади, без обзира на то што је тај почетак далеко неколико хиљада година. Отприлике овако у неким случајевима изгледа реконструкција појединих митолошких или симболичких елемената у књизи Б. А. Рибакoва. На пример „ромбички елемент“ у везу и орнаментици нашег времена повезан је са сликом пресека мамутове кости из касног палеолита, а слично је и са представама јелена и лососа, као и „идеограма засејане њиве“. Представа *змаја*, пак, која је широко распрострањена у фолклору многих народа, везана је за конкретан историјски повод — тј. да се иза представе змаја крије ратоборни народ Кимеријци који су пљачкали и палили словенска насеља на југу од X до VIII века пре нове ере.

У *Паганству* је очигледна широкa ерудиција научника Рибакoва и његова посебна фантазија која припада књижевном стваралаштву. Уз ово друго би ишло и његово објашњење постанка ок-

руглих хумки, које он повезује са коришћењем коња. Он каже: „Широко се користи коњ, људи постају коњаници, а опажање природе које има коњаник разликује се од опажања пешака. Осећање простора, слобода премештања, сазнање *видокруга* у правом смислу те речи — управо је тај комплекс нових елемената погледа на свет, који је створио жељу за стварањем у гробничком настигу модела *видокруга*“ (стр. 233). У књижевну имагинацију спада и тумачење *шестокраког громовног знака*, које Рибакoв везује за слику *снежне пахуљице*. Објашњење је да су пахуљице везане за врхове планина, а пошто је евидентан култ врхова планина, онда је, по Рибакoву, таква веза могућна. Међутим, етнографска грађа говори да су празници везани за култ Громовника, смештени у пролећно-летњи период, тј. у вегетативни део године, када снег не пада. Иначе, снег скоро да нема никакву улогу у народним обичајима календарског циклуса.

И нека друга питања која покреће Рибакoв могу се на други начин решавати. У првом реду, тумачења заснована на етимологији више личе на тзв. „пучку“ или „народну“ етимологију него на научно засновану — филолошку етимологију. Тако, нпр. богиња *Мокош*, на основу ортографске слике у неким руским споменицима, третира се као *Макош*, затим се ово име дели на две компоненте, тј. као МА-КОШ. У првом делу овако подељеног имена Рибакoв види стару индоевропску ознаку за МАЈКУ (ова форма се иначе среће у неким старогрчким споменицима) а у другом делу савремену реч КОШ — „корпа од прућа“, „плетени амбар“ и сл. Из овога он изводи да је МАКОШ богиња среће и судбине, јер носи кош са зрневљем, које је симбол богатства. Тешко да се може прихватити овакво етимологизирање, јер не могу у једној речи да буду две

непроменљиве компоненте, једна од пре 2.500 година а друга из данашњег времена. Осим тога, о богињи Мокош, поред осталих, врло документовану студију написао је В. В. Иванов, повезујући њено име са „мокар“, „мокрити“. То посредно и Рибакoв признаје, јер цитира Чичерова, који пише о Параскеви (која је преузела главне одлике Мокоши) каже: „Сам комплекс сликања Параскеве укључује појам *свете земне влаге*“, што упућује на везу са „мокар“ и „мокрити“.

Словенска митологија је врло тежак проблем у науци. Археолошка грађа мало даје за реконструкцију словенске духовне културе, а писменост се усваја тек са покрштавањем. Главни извор за реконструкцију остаје етнографска грађа, записана од XIX века па до данас и лингвистичка (топонимија, хидронимија, ономастика, етимологија итд.). Међутим, ова грађа до сада није систематизована на одговарајући начин (рецимо у речнике) и није довољно изучена. Отуда, поједини истраживачи, да би осветлили један проблем, изучавају читав контекст и наводе грађу која није само везана за дати проблем. Рецимо књига Б. А. Успенског о култу Светог Николе код источних Словена истражује низ питања која нису строго везана за култ Николе али су важна за контекст тог култа (књига је и буквално подељена на два дела — на основни и на екскурсе).

Књига Бориса А. Рибакoва *Панганство Старих Словена* занимљива је за читање, јер је маштовита. Ту се могу наћи и разне плодне идеје и она може инспирисати на размислање. Ипак у научном погледу, то дело не испуњава строге захтеве и оно по ширини премашује могућности једног човека, како по познавању грађе, тако и по познавању истраживања других научника, као и по спремности да се и њихов труд призна.

Љубинко Раденковић